

ГЕРОЇ-МАНДРІВНИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

У центрі аналізу авторів статті – засоби характеротворення, поведінкові моделі, настрої, манера спілкування героя-мандрівника в сучасних українських романах І. Карпи та М. Кідрука, особливості протікання часу в подорожах. Йдеться про індивідуальну стильову манеру творчості письменників, графік життя, простежується авторський досвід у зв'язку з поетикою творів. Стаття розкриває прикметні риси прози, які забезпечують глибокі враження і збагачують читацькі вподобання.

Ключові слова: герой-мандрівник, авторський досвід, іронія, час, рефлексія, читач.

В центре анализа авторов статьи – средства создания характера, поведенческие модели, настроение, манера общения героя-путешественника в современных украинских романах И. Карпы и М. Кидрука, особенности протекания времени в путешествиях. Речь идет об индивидуальной стилевой манере творчества писателей, график жизни, прослеживается авторский опыт в связи с поэтикой произведений. Статья раскрывает отличительные черты прозы, которые обеспечивают глубокие впечатления и обогащают читательские предпочтения.

Ключевые слова: герой-путешественник, авторский опыт, ирония, время, рефлексия, читатель.

In the center of the analysis the authors – character creation tools, behaviors, mood, manner of communication hero-traveler in modern Ukrainian novels I. Carpi and M. Kidruka particularities of time traveling. It is about individual stylistic manner of writers, graphic life, there is the author's experience in connection with poetry works. The article reveals the notable features of the prose, which provide a deep impression and enrich readers' preferences.

Key words: hero-traveler, author's experience, irony, time, reflection, the reader.

В українській прозі цікавими й привабливими для читачів-підлітків є герої-мандрівники. Вони виступають виразниками можливостей пізнання й освоєння світу, вирішення нагальних ситуативних необхідностей, володарями внутрішніх спонук і розкривають тему – українці в світі – цілком нову в сучасній літературі, що привертає увагу європейських дослідників [1].

І. Карпа – «ще перша українська письменниця, котра потрапила у саме серце Азії і розповіла нам про незвіданий світ нашою літературною мовою з вкрапленням всіх можливих іноземних мов, мови жестів, мови рухів, мови матів, мови крові, мови любові» [5, с. 3]. М. Кідрук – перший український письменник, герой творів якого пройшов наодинці Мексиканські Сполучені Штати від Тихого океану на заході до Карибського моря на сході, а також з друзями мандрував Бразилією в непролазних нетрищах Пантаналу. Реальність сюжетів обох письменників підтверджують уміщені в книжках фотографії відвіданих історичних та культурних пам'яток, спостережених географічних ландшафтів, захоплюючих краєвидів, яскравих етнотипів, зустрічей з унікальними особистостями. Позитивними враженнями наснажують підлітків діти, рідкісні тварини, птахи, різні вивіски в об'єктиві та всілякі несподіванки, які відсутні в

повсякденних спостереженнях і враженнях. Письменників зближує вільне володіння англійською мовою, саморефлексія в новому просторі, сміливий, відчайдушний герой, яким явно чи приховано виступає сам автор. Автобіографізм прози І. Карпи та М. Кідрука очевидний.

Обидва письменники з літературного покоління ХХІ століття. І. Карпу відносять «до винахідливих технологів самопіару» [3, с. 57]. Книги М. Кідрука швидко розпродаються на презентаціях і до книгарень надходять у незначній кількості. Разом з Ю. Андруховичем, С. Жаданом, С. Пиркало ці письменники презентують літературу нової якості, «розбудовують європейський дискурс української літератури» [1, с. 130]. Проза І. Карпи та М. Кідрука може конкурувати з іншими доступними медіа-засобами, без яких еволюція людини вже неможлива. Саме така вимога висувається до сучасної літератури для дітей чи підлітків літературознавцем У. Гнідець, яка порушує питання неоднозначності літератури для юнацтва як особливого феномену [2, с. 41].

Марла Фріксен із роману І. Карпи «Фройд би плакав» постійно формує особисті погляди на минуле й нове життя, визначає для себе вид занять: пише статті в популярно-філософські видання чи в підліткові

журнали, складає, «клепає» пісні й тексти «незгірш цілого цеху заповзятих ковалів» [5, с. 86], може намалювати автопортрет і є солісткою групи «Пухнасті Насті». Марлі двадцять два роки. Вона стоїть на порозі дорослих дозволеностей і змушена повсякчасно робити свій вибір. Не раз чинить те, що їй суворо забороняли в дитинстві (може потягуватись за столом). Її приятель росіянин Ілля так само втікав на далеку відстань від своїх батьків, «які залишалися сидіти у затишку їх міщанської кухні», це були «люди, що забороняли йому матюкатися...» [5, с. 82].

Марла зберегла дитячу безпосередність, інтерес до казок, переживає враження, які справляли фантастичні оповіді колись, порівнюючи з сучасністю. Вона вміє щиро тішитись, має «широко розплющені очі», щоб бачити все, що трапляється дорогою, щоб спостерігати по обидві сторони скла, барви світу, предмети, виставлені на продаж. Уміння зауважувати деталі, подробиці серед життєвого розмаїття – це вже зі світу дорослих спостережень.

Подорожуючи містами Європи та країнами Південно-Східної Азії, Марла шукає шлях до себе та інших, долає нудьгу та страх, позбувається непотрібних упереджень. Героїня роману І. Карпи ніколи не думала, перебуваючи в середній школі на уроці географії, що бачитиме Джомолунгу з вікна літака, а побачивши, точно не знає, котра саме з гір – Джомолунга. Подорожі й нові враження для неї – це диво: «Вона дякує Богові й не вірить рецепторам» [5, с. 173].

Марла, збагачуючись новим, зберігає зв'язок з рідною культурною скарбницею. Українська колоритна і влучна народна фразеологія в мові персонажів та авторській мові (як наприклад, Марла раділа, як циган сонцю; з'являтися, як Пилип з конопель, набити оскомину, чорта з два, пес її знає і т. д.) створює атмосферу національного духу, віддзеркалює першовитоки і глибину висловлення переживань. Проникнутість рідною стихією, оцінка культурних явищ інших народів з погляду цінностей свого національного світобачення не зникає за безліч тисяч кілометрів перебування героїні від малої батьківщини. Етноцентризм героїв-мандрівників природний у романах, присвячених подорожам письменників в інші країни.

Мандрівники-мовці знаходять своє вираження в розмовному, емоційному спілкуванні, коли переважає експресія. Правдоподібно, що невід'ємною складовою мовлення молодих людей є ненормативна лексика. Її роль у художньому мовленні чітко окреслена: розгортає поведінкові моделі, прояви характеру героїв, манеру говорити. Марла не прихильниця пустопорожніх балачок. Висловлювання героїні яскраві й влучні, гармонійно вплітаються в канву роману. Стиль книги живий. Немає довгий описів когось або чогось. Речення короткі. Багато вкраплень англійських слів. Автор ніби пропонує пограти в дитячу забавку – конструктор, де складовими елементами стають чужі слова і закріплені за ними поняття, значення.

Підліткова епатажність, тому що відверта і щира, імпонує багатьом. Мандрівники роману І. Карпи неприховано виражають своє ставлення до навколишнього. Х'ялмар ні в що не вірить, але все поважає. Він любить людей. Марла – іронічна, а в ставленні до

київських хохлів – скептична. Це не заважає «її благоговінню перед будь-якою незвичною річчю» [5, с. 179]. Тонкі іронічні зауваження головної героїні торкаються занять і здібностей друзів, цікавих і нудних книг, культури і манери спілкування жителів відвіданих і рідних міст.

Мандрівник-українець з роману М. Кідрука «Мексиканські хронічки» зумів позбутися тягара обмежень і умовностей життя, визначеності усього наперед, нав'язування неорганічних для нього життєвих ролей. Це мрійник-підліток, що захоплюється романом «Дочка Монтезуми» англійського прозаїка Хаггарда, а згодом запальний юнак, нерозлучний друг мексиканця Мігеля в час навчання в Стокгольмі, свій у міжнародному середовищі, завзятий мандрівник.

Автор змальовує свого героя в невдачах і досягненнях Мрії. Читачів приваблює не передбачуваність ситуацій, у які потрапляє мандрівник. Накреслені контури доріг, маршрутів для охочих подорожувати легко підпорядковуються читацькій уяві. Письменник змальовує не тільки дорожні картини, а й внутрішні стани героя в русі, художньому розвитку. Описи аеропортів, площ і вулиць міст, історичних споруд, природних стихій, зустрічей з австралійським підприємцем, добродушним бельгійцем запам'ятовуються, а герой викликає до себе симпатію.

Оповідь ведеться від першої особи. Герой іронізує над собою, вдаючись до оригінальних і несподіваних порівнянь. Це самоіронія, спрямована на ствердження особистості. Головний персонаж-герой часто потрапляє в комічні ситуації. Добродушний сміх у юних читачів викликають яскраві сцени падіння з двоярусного ліжка, торгування з таксистами, трапезування в ресторанчику в місті Пуебллі. М. Кідрук, як й І. Карпа, виводить живу зовсім не ідеалізовану індивідуальність за межі заскорузлості, шаблонів рутинного світу, надає рефлексіям естетичного суб'єкта внутрішньої свободи.

Письменники не повчають. Власна лінія поведінки героїв, власні погляди і смаки, самоіронія сприяють самопізнанню читачів. Таке читання книг про героїв-мандрівників допомагає підліткам у формуванні певного ставлення до себе, підвищенні самооцінки. Так, романи М. Кідрука не мають чітко прописаних адресатів, хоч автор постійно звертається до своїх уявних читачів, цим самим стираючи межу між літературою для підлітків і літературою для дорослих.

Читачі пізнають всесвітню історію й культуру разом з героєм роману, бо він не блукач світом, а той, хто заздалегідь розробляє маршрут, роздруковує карти й збирає інформацію про те, що слід обов'язково побачити («a must see»). Невідані краї, рішучість і воля, імпульсивність і завзяття, вільне володіння англійською дозволяють героєві рухатись шляхом мандрівника, який виражає зміни усталених порядків і розуміє, що саме ці зміни є постійними.

У романі М. Кідрука «Любов і піраньї» все бачене на власні очі й пережите під час подорожі у Бразилію, авторський досвід виноситься на розгляд читачів. Письменник у викладі мотиву, намірів і шляхів подорожі вдається до творчої співгри з читачами, їм адресує не тільки переднє слово, а й резюме до кожного з розділів і навіть два епілоги: «один –

спеціально для хлопчиків, інший – для дівчаток» [7, с. 292], самостійно визначає жанр твору то як мандрівна авантюрна сага, то як любовно-пригодницька сага – чергова «adventure store». Американський критик Т. Еліот вважав критичні самокоментарі твору ознакою досвідченості, кваліфікованості літератора, «найвищим і найважливішим різновидом критики і ... деякі літератори вищі за інших тільки тому, що вищими є їх критичні здібності» [4, с. 70].

Письменник самостійно забезпечує підготовку до сприймання твору як історії мандрівного життя та любовної пригоди реального невігданого героя і його друзів. Читач знову потрапляє у вир різних несподіванок, зустрічається з уже знайомими персонажами, а ще отримує безліч наукової інформації та авторських дефініцій. Авторське визначення подорожі є сутнісним і конденсує манеру поведінки мандрівника: «Будь-яка подорож – доволі жорстка річ. Хай як це парадоксально, але вона поєднує в собі те, що люди зазвичай стараються уникати: постійні стреси, втому, безпідставний ризик, котрі досить часто приправлені цілою лавиною болісних і несподіваних ударів примхливої фортуни. Будь-якому пілігримові відоме переживання з перших днів походу, коли ти повністю розбалансовуєшся, немов розкладаєшся на шматки, зате потім ... збираєш себе заново, формуючи нове, трохи видозмінене «я»» [7, с. 73].

У подорожніх, головного героя і трьох його напарників, усе раніше незнайоме довкілля, викликає цілий спектр емоцій: прискіпливість і настороженість, страх і рішучість, упевненість, роздратованість і розгубленість, заціпеніння. Сильова особливість роману «Любов і піраньї» полягає в тому, що природа не слугує для відтінювання психологічного стану героїв, а зумовлює його, активізує духовну енергію, спонукає до дій, визначає рух вчинків у конкретних випадках. Сприймання світу базується на принципі суб'єктивності. Ранковий спів птахів у болотах Пантаналу здавався головному героєві звуками руйнівної техніки, а шарудіння собаки для Сані видалось за рухи крокодила. Комізм ситуацій зображується автором як одна зі сторін буття, прояв дійсності, в умовах яких людина виробляє власні оцінки, естетичні почуття. Діючи цілком відповідно до обставин і природних стихій, герої-мандрівники постійно потребують пригод, які б змушували ризикувати й боротися. Дорога, шлях, нові та свіжі враження виводять героя за межі буденного.

До експериментальних прийомів побудови прози М. Кідрука слід віднести Н. В. окремих розділів у формі оригінальних додатків. Читачі мають змогу зосередитись на несуттєвому для загалу, але цінному для автора. Перечитуючи книги М. Кідрука, можна починати з будь-якого розділу, цьому сприяє ясність, довершеність думки.

Художні оповіді про мандри Бразилією наповнені елементами зі світу науки, технологічними образами, вишуканими висловами, подекуди підкресленням ключових слів. Свобода вислову взаємозв'язана зі свободою дій, коли досягається мета, відкриваються таємниці планети. Досвід життя письменників, уміння створювати власний письменницький міф позначається на поетиці творів. У стильову манеру письма входять

гумор, екзотика й екстрим. Гумор розважає, екзотика піднімає над буденністю, екстрим примушує замислитись, а все разом надихає, кличе до кращого, забезпечує й збагачує естетичні смаки читачів. Треба згадати ще Карпину та Кідрукову здатність несподівано переставляти хід думок, звороти фраз і творити незвичайні художні образи, дивуючи багатозначністю.

Романи І. Карпи та М. Кідрука змальовують не тільки емоційно-зорові картини, красвиди подорожей, а й торкаються проблеми часу. Характеризуючи архетип часу, письменник і літературний критик В. Даниленко пише: «У кожній епохи є своє відчуття часу, і в кожному віці людини теж є своє відчуття часу» [3, с. 187]. І. Карпа розмірковує про важливість вміння розпоряджатись часом: «Час у кожній людини свій, тож кожен має повне право крутити ним, як циган сонцем» [5, с. 195], про речі минулі й непроминальні.

У романі «Фройд би плакав» натрапляємо на цікаві описи протікання часу в аеропорту Франції та України. На паризькому летовищі Шарль де Голль за двадцять хвилин треба встигнути добігти від дверей одного терміналу до іншого, треба квапитись. У Бориспільському аеропорту, доки запізнюється літак до Делі через прийом російського президента, можна встигнути всього стільки, на що в звичайних умовах витратилося б півдобі.

У Непалі мандрівникам виявилось часу надто мало на все, що вони планували собі. У незнайомій незвичній атмосфері час надто стислий. Час для героїв книг М. Кідрука, проведений у подорожах, перельотах з одного континенту на інший, – один із найкращих і найщасливіших у житті. Для героїні І. Карпи «щастя не може тривати довше, ніж мить. Питання в тому, скільки разів за життя ця мить спроможна повторитися» [5, с. 173]. Думки героїв у мандрівних романах мають філософський сенс, співзвучний з типом філософської думки сучасності.

Мандрівники на противагу туристам чи екскурсантам мають можливість діяти на власний розсуд, самостійно приймати рішення, але частіше змушені коритись часовій плинності, встановленим графікам. У подорожах кожна нова подія чи визначальний випадок може трапитись за якусь годину, через кілька секунд. Відлік часу в польоті ведеться більш зосереджено, кожна година лишає тривкий слід: «на дев'ятій годині ми перетнули Фдориду... Ще через дві години на заході з бірюзових вод затоки виступило узбережжя, прикрите рідкими мазками блідих хмар і по всій довжині облямоване тонкими смужками піщаних пляжів» [6, с. 89]. Час набуває героєм постійного відліку, а простір осмислюється часом.

Важливо наголосити, що в романі М. Кідрука «Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії» на героя має вплив історичний час, який зміцнює духовні цінності, змінює почуття і відчуття реальності. Введена в текст ретроспекція, що сягає часів зникнення прадавньої цивілізації Теотіуакану, помітно стискає час. Так само ущільнюється авторська розповідь. Ретроспективний фрагмент вмістив у себе письменницький вимисел, художні описи дорожніх спостережень, коментарі-оповіді водія-мексиканця, внутрішнє відчуття часу героєм. Художнє мислення настільки згущується, що позбавляється всього зайвого.

Герої-мандрівники змушені адаптуватись до часових зміщень, коли день з дванадцяти годин розтягується аж до вісімнадцяти завдяки тому, що літак летів навздогін за сонцем, відновлювати фізичну рівновагу і одночасно пристосовуватись до зміни звичного клімату, місцевості. Подорожуючі можуть вибирати простір, але не можуть змінювати час. Прикмети часу, який може летіти або тягнутись поволі, виражені через сприймання героїв.

Час, як правило, протікає непомітно. М. Кідрук подає індивідуальне сприймання часу метафоричним мисленням. Метафори роблять образ часу виразним, рельєфним, опуклим. Наприклад: «на зорі нового тижня...» «будильник послужливо вирвав мене зі сну рівно о 8:00» [6, с. 105]; «три дні у Мехіко промайнули, наче їх і не було» [6, с. 132]. Звернення до відліку часу забезпечує послідовність і природність розповідної манери, а несподівані змістово-емоційні відтінки метафор дають новий вимір словам.

Здатність долати відстань за короткий проміжок часу, бути зосередженим чи напруженим через наявність чи відсутність часу у прозі М. Кідрука прив'язані до простору та обставин подорожей. Коли менш ніж за добу пророблений шлях: Київ – Мілан – Сан-Паулу – Кампо-Гранде – Куйяба, – то це зосереджує увагу читачів в очікуванні дальших мандрівних пригод. Вєсь рух героя відповідає швидкості протікання читацьких емоцій, відчуттям співпереживання, що робить романи І. Карпи та М. Кідрука наскрізь сучасними. Бентежно-романтична героїня, «дівчинка-нестабільність», І. Карпи і рішучий у всьому мандрівник М. Кідрука почуваються в Європі, Америці, Азії, як у себе вдома. Вони усюди атракційні й незмінно пожадані. Просторово-часовий рівень і герой прози у художній свідомості письменників постають в осмисленій і конкретній цілості.

Таким чином, охудожнені та естетизовані герої-мандрівники – це сильні й водночас романтичні, але не вигадані герої сучасної літератури. Вони виражають потяг до свободи, пізнання національних особливостей,

заперечують несмак і сірість у влаштуванні добробуту, утверджують сутність унікальностей. Герої-мандрівники сучасних прозаїків І. Карпи, М. Кідрука наділені особливою допитливістю, проникливістю, бажанням пізнати усталений світопорядок, а то й змінити. Їх цікавить все: сучасні й античні часи, представники флори й фауни світу, національні традиції кухні, культура спілкування, надбання світового духу. Іронічна тональність у романі І. Карпи є грайливим прийомом дослідження міжнародної комунікації, а в прозі М. Кідрука – засобом самопізнання.

Сучасні автори мандрівних сюжетів мають щось вагомого сказати читачам і кажуть це віртуозно в оригінальному стилі багатою мовою. Письменники-мандрівники як носії рідного і чужого досвіду, зафіксованого в мові, віддзеркалюють мозаїчну мовну картину світу, влучно передають гнучкість мовленнєво-мисленнєвих процесів літературних героїв з різним словесним оточенням, адекватно відтворюють всі комунікативні ситуації. Романи І. Карпи та М. Кідрука – виклик українській прозі, яка змальовувала героїв у безвихідних ситуаціях на життєвому шляху. Прозаїки вдалися до оригінального художнього письма, до такої жанрової-змістової творчості, в якій герой не належить до апатичних ординарних особистостей, а потрапляє до когорти щасливчиків, відкривачів незвіданого, непізнаного.

Підлітків приваблюють книги, в яких мандри виступають як царина відкритості, можливості. Пережиті героями цікаві авантюри і кумедні історії стають надбанням широкого загалу читачів. Мандрівні романи спонукають до повторного перечитання і тоді старі пригоди з'являються у новому світлі. Навіть якщо первинно книги «Фройд би плакав» І. Карпи, «Любов і Піраньї» М. Кідрука створені не для юнацтва, то їх художній світ, реальні проблеми, глибина переживань героїв близькі саме юним. За змістовою філософською наповненістю і прихованими смислами, яскравою образністю, благородністю помислів героїв ці книги цікаві й дорослим читачам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів С. Герой сучасної української прози: випробування Європою / С. Андрусів // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська література в європейському контексті. – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 6. – Част. І. – С. 125–130.
2. Гнідець У. Література для юнацтва: простота і складність нарративного дискурсу (на прикладі роману «Маргаритко, моя квітко» Крістине Нестлінгер) / У. Гнідець // Слово і час. – 2012. – № 10. – С. 36–41.
3. Даниленко В. Лісоруб у пустелі. Письменник і літературний процес / В. Даниленко. – К. : Академвидав, 2008. – 352 с.
4. Еліот Т. Функція літературної критики / Т. Еліот // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [упорядкув., передм. і прим. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 65–72.
5. Карпа І. Фройд би плакав / І. Карпа. – Х. : Фоліо, 2004. – 238 с.
6. Кідрук М. Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії / М. Кідрук. – К. : Нора-Друк, 2009. – 300 с.
7. Кідрук М. Любов і піраньї / М. Кідрук. – К. : Нора-Друк, 2011. – 319 с.